

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi

The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology

ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Çok Kültürlülük, Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Haklarına
İlişkin Tutumların Dini-Manevi Değerlerle İlişkisi: Üniversite
Örnekleme Üzerine Bir Araştırma*

The Relationship of Attitudes Towards Multiculturalism, Democratic
Citizenship and Human Rights with Religious-Spiritual Values: A
Research on University Sample

Yazarlar / Authors

Abdurrahman ÜNALAN

Öğr. Gör. KSÜ Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sağlık Bakım
Hizmetleri, Kahramanmaraş / TÜRKİYE

unalanabdurrahman@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8362-4123>

Saffet KARTOPU

Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fa-
kültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Ankara / TÜRKİYE

skartopu@hbv.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-6846-0511>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 11/02/2022

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 02/06/2022

Makale Yayın Tarihi: 30/06/2022

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Haziran/ June

Yıl/Year: 20 Sayı/Issue: 39 Sayfa /Page: 145-184

Atıf/Citation: Ünalın, Abdurrahman – Kartopu, Saffet. “Çok Kültürlülük, De-
mokratik Vatandaşlık ve İnsan Haklarına İlişkin Tutumların Dini-Manevi Değerler-
le İlişkisi: Üniversite Örnekleme Üzerine Bir Araştırma”. *KSÜ İlahiyat Fakültesi*
Dergisi 39 (Haziran 2022), 145-184 <https://doi.org/10.35209/ksuifd.1071952>

- Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.
- Araştırmanın KSÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan alınmış
18/09/2020 tarih ve E. 34513 sayılı etik kurul izni mevcuttur.

* Bu makale birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı “Çok Kültürlülük ve İnsan Haklarına İlişkin Tutumların Dindarlıkla İlişkisi” (KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü 2021) adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak üretilmiştir.

Çok Kültürlülük, Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Haklarına İlişkin Tutumların Dini-Manevi Değerlerle İlişkisi: Üniversite Örneklemini Üzerine Bir Araştırma

Öz

Bu çalışmada örneklemin dini eğilimlerine göre çok kültürlülük, insan hakları ve demokratik vatandaşlık tutumlarında farklılaşma olup olmadığı temel problemimizi oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmamız, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi örneğinde çok kültürlülük, insan hakları ve demokratik vatandaşlık tutumlarının dindarlık eğilimine göre ortaya çıkan farklılaşmalarını araştırmayı amaçlamaktadır. Temel probleme bağlı olarak oluşturulan alt problemler; “Örneklemin çok kültürlülük, demokratik tutum ve insan haklarına ilişkin algı düzeyi sosyo-demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır? Dindarlık tutumlarına göre çok kültürlülük algı düzeyi, insan haklarına ilişkin algı düzeyi ve demokratik vatandaşlık düzeyi farklılaşmakta mıdır?” şeklindedir. Dindarlık eğilimleri bireyin davranışlarında bazı farklılıkları ortaya çıkarmaktadır. Çalışmada katılımcıların çok kültürlülük, demokratik vatandaşlık ve insan hakları tutumlarını; aile dindarlık düzeyi, sağlam dini inanç düşüncesi, toplumsal değer algısı, dinin hayata anlam katması ve iyi insan olma şartı gibi değişkenler açısından da incelemek amaçlanmıştır. Sonuç olarak çok kültürlülük, demokratik vatandaşlık ve insan haklarına ilişkin tutumların oluşumunda önemli faktörlerden birisinin de dini-manevi değerler olduğu ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Çok Kültürlülük, İnsan Hakları, Demokratik Tutum, Dindarlık, Manevi Değerler

The Relationship of Attitudes Towards Multiculturalism, Democratic Citizenship and Human Rights with Religious-Spiritual Values: A Research on University Sample

Abstract

The study constitutes the main problem whether there is a differentiation in multiculturalism, human rights and democratic

citizenship attitudes according to the religious tendency of the sample. In this context, our study aims to investigate the differentiation of multiculturalism, human rights and democratic citizenship attitudes according to religiosity in the example of Kahramanmaraş Sutcu Imam University. Sub-problems created depending on the main problem; "Does the sample's perception level of multiculturalism, democratic attitude and human rights differ according to socio-demographic variables? Do the perception levels of multiculturalism, perceptions of human rights and democratic citizenship differ according to religious attitudes? Religiosity tendencies reveal some differences in the behavior of the individual. In the study, it was aimed to examine the attitudes of the participants on multiculturalism, democratic citizenship and human rights according to the variables. These are the level of family religiosity, the idea of strong religious belief, the perception of social value, the meaning of religion in life, the condition of being a good person, the perception of behavior made in the name of patriotism, the perception of giving up life for the country, the perception of administration style, etc. As a result, it can be stated that one of the important factors in the formation of attitudes towards multiculturalism, democratic citizenship and human rights is religious-spiritual values.

Keywords: psychology of religion, multi-culturalism, human rights, democratic attitude, religiousness, spiritual values.

Giriş

Toplumsal bir varlık olarak insan, diğer insanlarla etkileşim ve iletişim içerisinde bir yaşam sürer. Bireyler yaşamlarını doğal ya da sözleşmeli, büyük ya da küçük, geçici ya da kalıcı çeşitli gruplara üye olarak sürdürmekle beraber üye olunan gruplar kişilerin kimliğini belirleyici olduğu kadar sosyal tutumlarını da düzenler. İnsanoğlu dünyaya belirli tutumlara sahip olarak gelmez. Önemli bir kısmı çocukluk döneminde kazanılan tutumlar¹ bireyin sosyal-

¹ Tutum; deneyimler, tecrübe ve yaşantılar neticesinde oluşan, içerisinde olduğu

leşme sürecinde yaşam boyunca edinmiş olduğu öğrenmeler yoluyla elde edilir. Elde edilen tutumların, dinî tutumlar da dâhil olmak üzere, oluşup gelişmesinde bazı etkenler vardır. Bu etkenlerin ilki bireyin ihtiyaçları ve güdüleridir. Tutumlar, kişinin çeşitli olaylar ve objeler karşısında almış olduğu vaziyete göre bireyin, güdüleri ve ihtiyaçlarını tatmin eden şeylere karşı lehte, bunların doyumuna mâni olan şeylere karşı da aleyhte tutum takınmasına dayanır. İnsanın düşünce ve tutumlarının doğup gelişmesinde en önemli faktörlerden biri de çevre faktörüdür. Çevre faktörlerini, resmi ve gayri resmi eğitim kurumları, anne-baba, akranlar, akrabalar ve komşular, izlenen radyo ve televizyon programları ve sosyal iletişimde bulunulan diğer insanlar şeklinde düşünebiliriz (Yavuz, 2012, 44). Bir diğer faktör ise kişilik özellikleridir. Kişiliğin temel özellikleri, kişinin nasıl bir tutum geliştireceğini belirlemektedir (Güngör, 1977, 105). Son etken ise bireylerin dini tutum konusu ile ilgili olarak yaşadıkları deneyimlerdir. Bu çerçevede bireyin tutumlarının doğuştan gelmediği, sonradan oluşmasında ve gelişmesinde çeşitli etkenlerin olduğu söylenilebilir. Dini tutumlardan bahsedilen bu noktada, mezhepler, tarikatlar ve dini cemaatlerden de bahsedilmesi gerekmektedir. Bu tür dini gruplarda belirlenmiş kurallar, sadece doğru davranışların değil doğru tutumların da neler olduğunu grup üyelerine açıkça belirttiği için, bireyler grup normlarına uygun tutumları

bütün obje ve durumlara karşı kişinin davranışları üzerinde yönlendirici ve dinamik bir etkiye sahip psikolojik ve fizyolojik bir hazır olma durumudur. (Rolf, 1974, 228). Tutum, duygu -düşünce- davranış eğilimi bütünleşmesidir. (Kağıtçıbaşı, 1988, 84-85). Bir tutumun zihinsel (bilişsel), duygusal ve davranışsal olmak üzere üç ögesi vardır. Birey, din olgusu ve dinin inanç ve amelî esasları ile ilgili olarak tutumlar geliştirmektedir. Dini tutumlar incelendiğinde farklı dini tutumlar ile karşılaşmaktadır. Bunlardan ilk karşılaşılan tutumların güç derecesidir. Her tutumun kendi içerisinde bir şiddeti ya da gücü vardır. Aynı tutuma sahip olan iki bireyin birinin diğerine göre tutum derecesi daha sağlam olabilir. Diğer özellik karmaşıklık tutumlarıdır. Kişinin eğitimle, ekonomiyle, politika vb. ile ilgili tutumları din tutumundan etkilenebilir. Diğer kişinin dini tutumu ise, diğer tutumlarıyla ilişki içinde olmayabilir. Bahsedilen merkezi tutum, bir grup arasında en önemli rolü oynar. Diğer tutumlar onun çevresinde yer alır ve merkezi tutumun değişmesiyle beraber diğer tutumlar da etkilenir (Tekaslan vd., 1989,171).

benimsedikleri takdirde grubun diğer üyeleri tarafından takdir edilir, aksi durumda ise grup tarafından dışlanabilir. Bu duruma grubun birey üzerindeki normatif etkisi denilebilir.

İçinde yaşanan toplumda grup üyelerini bir arada tutan sosyal roller için rehberlik yapan bazı normlar ve değerler vardır. Bu değerlerden birisi de demokrasidir. Sosyal hayat içerisinde üye olunan gruplarda sık sık gündeme gelen ve olması gerektiği savunulan demokrasi, sürekli olarak kendi kendini geliştiren bir sistemdir. Demokratik tutumların kazanım sürecinde birçok kişi ve kurumun rolü vardır. Çünkü insanda değerlerin oluşumunu tamamlaması yaşam boyu her yerde devam eden bir süreçtir (Doğanay, 2009). Hiç şüphesiz her bireyin bir kimliği ve kişiliği olduğu gibi toplumların da kimliğinden ve kişiliğinden söz edilebilir. İnsanoğlu içerisinde bulunduğu kültürü sahiplenir ve onu korumaya çalışır. Çalışmamız bağlamında odaklandığımız çok kültürlülük ve insan hakları kavramları ise küreselleşme ve göç hareketleri ile farklı anlamlar kazanmıştır. Çok kültürlülük, genel olarak toplumdaki etnik yapı ile ilgilidir. İnsan, davranışları üzerinde düşünebilen, yaptıklarının sorumluluklarını alabilen ve bu sorumluluklara karşı var olan sorunlara çözüm arayışına girebilen bir varlıktır. Her birey insanlığın bir üyesi olarak akıl ve vicdan sahibidir. Bu üyelik bireylere doğuştan özgürlük ve eşitlik getirmektedir. Bu bağlamda bireyler arasında din, dil, ırk, cinsiyet, renk, yaş ayrımı olmaksızın saygı, sevgi, dostluk bağlarını güçlendirmek ve insanın insan olma değeri ile mevcut olması gereken hakların tümüne “İnsan Hakları” adı verilir. Toplumsal yapının oluşmasında insan hakları tutumları oldukça önemlidir.

İnsanoğlunun kişiliği hakkında ortaya konulmuş görüşlerin tarihsel perspektiften incelendiğinde ilkçağ filozoflarına kadar uzanan bir artalana sahip olduğu ve bu görüşler hakkında yapılmış yorumların çok daha fazla olması gerçeği ile karşılaşılmaktadır (Özbaydar, 1964, 39). Benlik kavramı ise bireyin kendi kişiliğine ilişkin kanıları ve bireyin kendi kendini nasıl gördüğü şeklinde de tanımla-

nabilir. Bu bakımdan benliğe, kişiliğin öznel yanı da denilebilmektedir (Baymur, 1994, 254; Ünlü, 1992, 128; Onur, 1997, 357). Bireyin yaşamını bütünsel olarak ele aldığımızda benliğin oluşmasında sahip olunan dini duygu, düşünce ve davranış biçimlerinin katkısı büyüktür. İnsanoğlunun içerisinde bir şeye bağlanma ve yönelim ihtiyacı olduğu sık sık gündeme getirilen bir konudur (Fromm, 1993, 34-35). Bireyi ilgilendiren bir olgu da din olduğuna göre din de bir tutum konusu olarak ele alınabilir. *“Tutum bir bireye atfedilen ve onun bir psikolojik obje ile ilgili duygu, düşünce ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturan eğilimdir”* şeklinde tanımlanmaktadır.

Günümüz dünyasında teknolojinin etkisiyle birlikte mesafeler daha da kısalmış ve uzun mesafe kavramı yavaş yavaş anlamını yitirmeye başlamıştır. Kıtalar, ülkeler, şehirler arasında hızlı ve rahat bir şekilde gerçekleşen yolculuklar beraberinde ticaret yapma vb. durumlarını da beraberinde getirmiştir. Yaşanan bu iletişim ve etkileşimler toplumların birbirini tanımalarına ve kültür alışverişi yapıp birbirlerinden etkilenmesine neden olmaktadır. Kymlicka, (1998), neredeyse tüm ülkelerin kendilerine özgü yaşam biçimleri, alışkanlıkları ve değer yargıları olan, farklı ve özgün topluluklar olduğunu belirtmektedir. Çok kültürlülük bağlamında farklı kültürlerden farklı insanları bir arada bulunması bir zenginlik olarak görülürken, farklılıklardan kaynaklanan sorunların çözüme kavuşturulması içinde demokrasi gerekli görülmektedir. İnsanoğlu var olduğu ilk andan günümüze kadar hep bir topluluk içerisinde yaşamak zorunda kalmış ve kendi içerisinde toplum sözleşmeleri geliştirmiştir. Birey bu sözleşmeler sayesinde kalabalık gruplar içerisinde yaşama imkânı bulmuştur. İnsanoğlunun toplum içerisinde var olmasına imkân sağlayan insan hakları bireyler için büyük önem arz etmektedir. Böyle bir bağlamdan hareket eden bu araştırmada bireylere uygulanan anketlerle katılımcıların sosyo-demografik değişkenler ve dindarlık eğiliminin demokratik vatandaşlık tutumu, çok kültürlülük tutumu ve insan hakları tutumu ile nasıl bir ilişkinin olduğu saptanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada örneklemin, demokratik vatandaşlık tutumu, çok kültürlülük tutumu ve insan hakları tutumlarını; cinsiyet ve fakülte gibi sosyo-demografik değişkenleri açısından incelemek amaçlanmıştır. Bununla beraber, katılımcıların çok kültürlülük tutumu, demokratik vatandaşlık tutumu ve insan hakları tutumlarını; aile dindarlık düzeyi, sağlam dini inanç düşüncesi, toplumsal değer algısı, dinin hayata anlam katması, iyi insan olma şartı, vatanseverlik adına yapılan davranış algısı, memleket için hayattan vazgeçmesi ve yönetim tarzı algısı gibi değişkenler açısından da incelemek amaçlanmıştır. Dindarlık eğilimleri bireyin davranışlarında bazı farklılıkları ortaya çıkarmaktadır. Birey için içinde yaşanılan toplumun gelişmesi ve medeni bir hale gelmesi için toplumun demokratikleşmesi büyük önem arz etmektedir. Toplumun demokratikleşme süreci için bireylerin demokrasiyi hayatlarının vazgeçilmez bir parçası olarak görmesi ve zamanla demokratik tutuma sahip olması gerekmektedir. Çok kültürlülüğün amacı, farklı dinlerin, kimliklerin ve kültürlerin birlikte çatışmasız bir şekilde yaşayabilmesini sağlamaktır. Farklılıkların da içerisinde bulunduğu bu yaşam devam ederken bireylerin belirli haklarının belirlenmesi faydalı olacaktır. İnsan hakları kavramı modern toplum yaşamında üzerinde sıklıkla durulan ve önemsenen bir kavram olmasına rağmen, insan haklarının gelişimi son yüzyıl içerisinde gerçekleşmiştir. Evrensel olarak; küreselleşmenin hızla arttığı bir dünyada farklı kültürleri tanıyan, onlarla iletişim kurmaya hazırlıklı, önyargısız, hoşgörülü ve demokratik bireyler yetiştirmek gereği doğmuştur. Bu çalışmada belirlenmiş olan örneklem ve ölçeklerin karşılaştırma yapıldığı değişkenlerle daha önce pek az çalışma yapılmış olması araştırmayı önemli hale getirmektedir. Araştırmanın bir başka açıdan önemi de elde edilecek sonuçlara göre benzer konularda yapılacak araştırmalara kaynaklık etmesi, yeni araştırmacıların bu doğrultuda yönlendirilmesi ve uygulamaya yönelik çalışmalar yapmalarına zemin hazırlama olasılığıdır.

1. Demokratik Vatandaşlık, İnsan Hakları ve Çok Kültürlülüğün Psikoloji İlişkisi

Tarih boyunca demokrasi tartışmaları “daha iyi bir demokrasi sistemini nasıl elde edebiliriz?” sorusu etrafında şekillenmiştir. Bu tartışmalar esnasında demokrasinin fiziki alt yapısını oluşturan sosyal, kültürel, ekonomik ve politik koşullara sık sık değinilmektedir. Politik psikolojinin bilim dünyasında yer almasıyla beraber demokrasi tartışmalarında demokrasinin psikolojik temelleri de yerini almıştır. Psikoloji biliminin araştırma konusu olan davranışların kökeni konusunda elde edilen verilerin politik davranışların kökenindeki davranışlara doğru incelenmesi çok uzun sürmemiştir. Politik psikolojinin doğmasına, iki dünya savaşı arasında otoriter rejimlerin yükselmesi ve savaş sonrasında Amerika merkezli olmak üzere daha demokratik ve istikrarlı bir toplum arayışına girilmesi ve en önemlisi bireyin iç dünyasına ait psikolojik bilginin davranış psikolojisi bağlamında politik bilimi etkilemesi neden olmuştur (Deutsch - Kinnvall, 2002, 15). Politik psikoloji alanına en büyük katkı sağlayanlardan Adorno, “Otoriteriyen Kişilik” adlı çalışması ile dikkat çeken düşünürlerden olmuştur. Kişilik ile politik sistem arasındaki ilişki yeni bir ilişki değildir. Antik Yunan döneminden günümüze kadar düşünce tarihi incelendiğinde bu konu hakkında birçok örnek ile karşılaşılmaktadır. Bireyin mutluluğunu felsefelerinin temel noktasına koyan Platon ve Aristoteles bireyin karakter özellikleri ile politik sistemler arasında bir ilişki kurmuştur. Tocqueville (1951) göre ise demokrasiyi Amerikalılar kişilik özellikleriyle adeta var etmiştir.

Alfred Adler kişilik gelişimini sosyal yaşam ve etkileşimlerin bir sonucu olarak görmektedir. Adler, bireyin sosyal hayat içerisinde aktif ve sağlıklı bir şekilde yer almasının bir terapi olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda Adler’in bu düşüncesi demokrasi teorisi açısından da kamusal yaşamın oluşturulmasında bireyin de içerisinde bulunduğu politikanın değerine işaret eder. Demokrat kişiliği ve demokratik toplumu, Adler’in düşünce sistemi içerisinde sağlıklı ve

tedavi edici yapılar olarak değerlendirmek mümkündür (Eker, 2012). Politika ve kişilik belirli bir noktada kesişim göstererek politik kişiliği oluşturmaktadır. Politik kişiliğin oluşumunda bireyin psikolojik özellikleriyle beraber içerisinde yer aldığı toplumun taşıdığı politik değerler de önemli rol oynar çünkü birey yaşadığı toplumun sahip olduğu politik değerlerini öğrenerek politik anlamda toplumsallaşmakta ve böylelikle politik kişiliğini şekillendirmektedir (Laswell, 2009, 35). Lasswell'e göre demokratik karakter kendiliğinden işleyen bir sistemdir ve dört özelliği vardır.² Psikolojik bütünlük, Lasswell'in belirttiği gibi, bir bireyin bilinçdışı enerjisinin kişiliğinin diğer unsurlarıyla (süperego gibi) uyum sağlamasına ve bireyin kaygıdan göreceli özgürlüğüne atıfta bulunur. Adler'e göre bireyin toplumsal ilişkiler dünyası içerisinde var olması tüm yaşamına yayılacak olan bir öğrenim sürecine girmesi olarak da değerlendirilebilir. Adler'e göre bireyin toplumla gerçekleştirmiş olduğu etkileşim ve iletişim çok önem arz etmektedir. Adler'in önerdiği "*tek benlik*" (unitary self), benimsediği "*yaşam tarzı*" (style of life) ile toplumla normal ve olumlu bir ilişki geliştiren, başka bir deyişle "*sosyal duygusu*" (social interest) olan sağlıklı bireyi tanımlar. (Ansbacher, 1964, 6) Adler, aynı zamanda bir demokrat olarak kitlelerin koşullarını iyileştirmek istedi (Adler, 2002). Onun görüşüne göre yaşam, ancak ve ancak giderek ideal hale gelen "*toplumsal yaşamın gereklilikleri*" ile uyumluysa yüksek değerdedir (Ganz, 2001, 179). Adler'in kişisel psişesini incelerken, bireyin demokratik karakterinin gelişmesini sağlayabilecek ve anti-demokratik eğilimlerini düzeltebilecek birçok öğretim ve tedavi aracı sunmaktadır (Muller, 2003, 125).

Çalışmamızın bir diğer ana konusu olan insan hakları başlığını psikoloji bağlamında inceleyecek olursak akıl sahibi bir varlık

² Lasswell' e göre demokratik karakter özelliklerden birincisi kapalı değil açık bir egosu olmasıdır. İkinci özellik, demokratik karakter, birkaç değil pek çok değeri birleştirir ve istiflemek yerine paylaşmaya isteklidir (Lasswell, 1951, 494). Üçüncüsü demokratik karakter birey kendi arkadaşlarına karşı belirli ve kesin bir tavır içerisindedir. Dördüncüsü ise demokratik karakterin psikolojik olarak tam bir bütünlük içerisinde olmasıdır.

olan insanın doğuştan gelen bazı psikolojik haklarının var olduğu insan haklarının temel düşünce konularından biri olmuştur. Manevi özgürlük ve psikolojik özgürlük gibi konular insan haklarının bir nevi dışarısında kalan konulardır. Sadece zahiri ve maddi haklar kendini tam anlamıyla gerçekleştirememiş birey için çok yeterli değildir. Bireyin sağlıklı bir şekilde gelişimi ve bu gelişimle beraber toplumda yer edinebilmesi için psikolojik ve manevi boyutların ihmal edildiği bir insan hakkından söz etmek pek yeterli olmayacaktır. İnsan zihni ile ilgilenen psikoloji bilimi insanların haklarının ihlal edilmesi ya da hak ihlal etmesi altında yatan sebepleri de incelemelidir. Psikoloji bilimi penceresinden insan hakları konusuna bakıldığında bu konunun sosyal temsiller, ahlaki düşünme, uluslararası ve çevresel kaygılar, empati, sağ kanat yetkeciliği ve sosyal baskınlık yönelimi, ideolojik yönelim ve dini yönelim, değerler ve cinsiyet gibi değişkenlerle ilişkisinin incelendiği görülmektedir (Fidan, 2016, 3). Sadece yargı boyutu ile alınan insan haklarına genelde psikolojik, sosyal ve sosyolojik penceren bakılması yetersiz kalmıştır. Rusya Bilimler Akademisi İnsan Hakları uzmanı Genadiy Pavlenko insanların en temel psikolojik hakkının, haksızlığa karşı protesto eyleminde bulunma hakkı olduğunu belirtmiştir. İkinci en önemli hak için ise insanın hata yaparak gerçeğe ulaşmasının en temel psikolojik haklarından biri olduğunu ifade etmiştir. Son olarak üçüncü psikolojik hakların ise ‘başkaları ne der’ bir insan olmak yerine ‘benim duygum ne der’ insanı olmak olduğunu belirtmiştir (Pavlenko, 2015). İnsan hakları ve psikoloji bilimi ilişkisinin tarihi çok eski değildir. 1970'lere kadar insan hakları kavramı ile sadece hukukçular ilgilenmiştir. Bununla beraber günümüzde halen psikoloji ve insan hakları ilişkisi üzerine hazırlanmış araştırmalar yeterli değildir. İnsanoğlunun başka bir bireye karşı zarar vermek, sevgisiz davranmak, sınırlarını ihlal etmek gibi eğilimlerinin içerisinde alttan alta bir şiddet görmekteyiz ve şiddetin olduğu her yerde insan hakları ihlalden bahsedebilir.

Bir diğer ana konumuz olan çok kültürlülüğün psikoloji ile

olan ilişkisinden bahsedecek olursak insan yaşamını yalnız bir birlik ve bütünlük oluşturan bir nesne gibi görmekle kalmayıp, onu toplumsal ilişkileri bakımından da gözden geçirmemiz gerekmektedir (Adler, 2018, 47). Pek çok bilim insanı insan doğasını yanlış anlamaktadır. Çünkü tek kültürlü bir çevrede büyümüş insanlarla, kültürel olarak koşullandırılmış ortamların gelişip işlediğinin farkında olmadan çalışma yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır. Psikanalizin en önemli temsilcilerinden Freud bile sık sık reaksiyonlarda içgüdüleri almak hatasını yapmıştır. Fakat, daha sonra yapılan çalışmalarda reaksiyonları doğrudan doğruya kültür şartlanmasına bağlamak gereği ortaya çıkmıştır (İlbars, 2015). Buradan hareketle kültür, davranışları şartlamaktır yargısı doğmaktadır. Kişilik araştırmalarında daha gerçek bilgilerin edinilmesi için diğer toplum ve kültürler hakkında bilgi sahibi olmanın yararlı olacağı bilinmektedir.

Bireylerin içerisinde yer aldığı etnik gruplar bazı özellikleri bakımından farklı olması ile bilinmektedir. Bunlar: Sosyal ve kültürel miras, semboller, dil, müzik, efsaneler, folklor, aile hayatı, deri rengi, din ve tarihtir. Bu kavramlara psikolojik bir yaklaşım onların dinamiklerini anlamamızı sağlar ve olaylara daha geniş bir boyut ve derinlik kazandırır. Bunu yapmak için, bir grubun diğerine ritüalistik ilişkisini gözlemlemeliyiz (Volkan, 2010, 79). Dünyada etnik uyumsuzlukların artışı uluslararası ilişkiler kavramına yeni bir boyut kazandırmıştır. Etnik gruplar arasındaki çatışmaların temelinde inildiğinde “önyargı” gerçeği ile karşılaşmaktadır. Sosyal psikolojide önyargı, belli bir gruba ait bir kişiye sırf oraya ait olduğu için farklı bir tavır ve tutum takınma anlamındadır (Billig, 1984; Şerif - Şerif, 1996). Yapılan araştırmalar sonucunda grup önyargısı ve kişisel önyargı birbirinden ayrılmaktadır (Azzi - Klein, 1998) ve bununla beraber patolojik bir karakter öne süren ön yargı ile içinde yaşanan sosyokültürel çevreden beslenen norm ön yargılarını da birbirinden ayırmaktadırlar (Pettigrew, 1958). Alman felsefeci Adorno, psikolojiyi bireyin gerçek doyumlarının en etkili güvencesi saydığı için eleştiri-

rel teorisinin hedonistik yanı da buradan kaynaklanmış olmaktadır. Adorno'nun psikolojik ve duyumsal zevkleri öne sürmesi onun tüketim alanına da aynı derecede önem vermesinden Adorno, Freud'un geliştirmiş olduğu kategorik sistemleri faşizm ve kitle kültürü üzerine geliştirdiği tahlillerde kullanırken otoriteryan kişiliğin yanlış yorumlanmasının tersine bütünüyle psikolojik bir açıklamanın yeterli olacağı düşüncesine varılmaması konusunda büyük bir özen göstermiştir (Jay, 2001, 122). Kanadalı filozof Kymlicka'ya göre kültürel çeşitliliğin iki türü bulunmaktadır. Bunlardan ilki, "öz yönetimli ve belirli bir toprak parçası üzerinde yoğunlaşan kültürlerin geniş bir devlet çatısı altına sokulmasından doğan ve ulusal azınlıklar olarak tanımlanan, kendilerini çoğunluk kültürü yanında ayrı toplumlar olarak korumaya çalışan ve ayrı bir toplum olarak hayatlarını devam ettirmek için çeşitli özerklik ya da özyönetim biçimleri talep eden gruplardır." İkincisi ise, "bireysel ya da aile olarak göçün sonucunda ortaya çıkan, büyük toplumla bütünleşmeyi ve toplumun tam üyeleri olarak görülmeyi isteyen etnik gruplardır. Bu göçmenlerin, etnik kimliklerinin daha fazla tanınması için çaba sarf etmesi, büyük toplum yanında ayrı ve öz yönetimli bir ulus olmak için değil kültürel farklılıklara daha fazla saygı elde etmek için büyük toplumun kurumlarını ve yasalarını değiştirmek içindir" (Kymlicka, 1998, 38).

Neredeyse tüm dini oluşumlarda demokrasiyi kabul eden bir düşünce sisteminin olmasının yanında demokrasiyi tamamen reddeden bir dini düşünce sistemi de bulunmaktadır (Zakaria, 54-59). Müslümanlar arasında mutlak hâkimiyetin Allah'a ait olması konusunda bir ihtilafın olmadığı kesinlikle bilinmektedir. Tartışılan asıl konu mutlak hâkimiyet sahibinin, insanoğluna, işlerimi düzenleme ve yeryüzünü imar etme noktasında siyasal hâkimiyet verip vermediği konusudur (Akbulut, 1995, 151). Cabiri demokrasiyi, beşerî egemenlikte ortaklık şeklinde tanımlar. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere Allah'ın egemenliğine ortak olmak gibi bir durum kast edilmemektedir (Koyuncu, 2015, 721). Hz. Peygamberin her bireyin

yöneticilerle olan ilişkilerinden doğan sorumluluklarını kabul ettiklerine dair geliştirdiği sözleşme uygulamasına “beyat” adı verilmiştir. Bu sözleşme beraberinde demokrasinin en önemli özelliklerinden biri olan halkın yönetim sistemine dahil olması ve kendi yöneticilerinin özgür iradeleri ile seçilmesine zemin hazırlamıştır. Bu ilkeye göre idareci makamına gelmenin yolu silah kullanmak ve zorbalık değil, halkın kendi hür iradesine bağlı olmasıdır (Sarıgül, 2016). Bu bağlamda İslam’ın yönetimde zorunlu ilkelerinden birisi olan “adalet” ilkesi ile de bağlantısı karşımıza çıkmaktadır. Müslüman olsun ya da olmasın Allah’ın yarattığı her birey doğuştan birtakım haklara sahiptir. İslam dininin asli kaynaklarından olan Kur’an ve Sünnette insan haklarının temelini oluşturan ifade ve ibareleri bulmak mümkündür. İslam hukukçuları, bireyin hayatı boyunca onurunu, toplumun dirliği ve düzeni için vazgeçilmez temel hak ve değerler olduğunu “zarûriyyât” kavramı ile dile getirmişlerdir (Boynukalın, 2003). Günümüz İslam hukukçuları hürriyeti, Kişisel Hürriyetler, İktisadi ve Sosyal Hürriyetler, Manevi Hürriyetler ve Siyasi Hürriyetler şeklinde tasnif etmişlerdir (Armağan, 2013). Hz. Muhammed döneminde insan hakları bağlamında iki önemli belge mevcuttur. Bu belgeler, Medine Sözleşmesi ile Veda Hutbesi’dir. Dinin tek işlevi insanlarla İlahi bir duygu arasında bağlantı kurmak değil bunun yanında mensupları arasında da bir ortaklık ilişkisi kurma duygusunu da aşılıdır. İslam dini bugün bir kavram olarak karşımıza çıkan çok kültürlülüğe olumlu bakan bir dindir. Farklılıklara hoşgörü ve adalet ile bakılmasını sık sık öğütlemiştir. Mümtehine Suresi 8. ayette, “Allah, sizinle dininizden ötürü savaşmayanlara, (dininizi yaşadığınız için sizlere saygı gösterenlere) sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten ve onlara adaletli davranmaktan menetmez. Çünkü Allah, âdil olanları sever.” buyrulmuş iyilik ve adaletin önemini vurgulamıştır. Aynı şekilde Hz. Muhammed’in ortaya koyduğu “Medine Sözleşmesi”, “Yahudilerin dini kendilerine, Müslümanların dini kendilerinedir.” düşüncesi temelinde kurulmuş ve eşitlik, yardımlaşma, inanç özgürlüğü, hukukun üstünlüğü gibi esasları vurgulamıştır (Akdoğan, 2002, 71). İslam kültürü, farklı din

ve kültürlere sahip olan bireylerle aynı coğrafyada adalet, insan hakları, inanç ve düşünce özgürlüğü ilkeleri doğrultusunda, hoşgörü ortamında yaşamayı gerektirmektedir.

2. Saha Çalışmasının Uygulanması ve İstatistiksel İşlemler

Araştırmanın verilerini toplamak amacıyla Demokratik Vatandaşlık Tutum Ölçeği (DVTÖ), Çok Kültürlülük Algı Ölçeği (ÇAÖ), İnsan Hakları Tutum Ölçeği (İHTÖ) ve Kişisel Bilgi Anketi kullanılmıştır. Uygulama Eylül-2020’de gerçekleştirilmiştir. Bir anket formunun doldurulma süresi ortalama olarak 20-25 dakika arasında gerçekleşmiştir. Anket formları Google Form üzerinden hazırlanmış olup elektronik ortamda Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesinde eğitim gören öğrencilere ulaştırılmış ve 604 adet anket katılımcılara uygulanmıştır. Çalışmada anket tekniği kullanılmış, örnekleme yer alan fakültelerin öğrencileri tesadüfi yöntemle belirlenmiştir. Ankette öğrencilere yöneltilen demokratik vatandaşlık tutum ölçeği (DVTÖ) Yıldırım ve Türkoğlu (2017) tarafından, çok kültürlülük algı ölçeği (ÇKAÖ) Ayaz (2015) tarafından ve insan hakları tutum ölçeği (İHTÖ) Aras (2000) tarafından geliştirilmiştir.

2.1. Denenceler

A. Örneklemin Çok Kültürlülük Algı Düzeyi Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Farklılaşmakta mıdır?

A.1. Kızların çok kültürlülük düzeyi erkeklerden daha yüksektir.

A.2. Sosyal bilim alanlarındaki fakülte öğrencilerinin insan hakları tutum düzeyi fen bilimleri alanındaki öğrencilere göre daha yüksektir.

B. Dindarlık Tutumlarına Göre Çok Kültürlülük, İnsan Hakları ve Demokratik Vatandaşlık Algı Düzeyi Farklılaşmakta mıdır?

B.1. Aile dindarlık düzeyi arttıkça çok kültürlülük algı düzeyi artar.

B.2. Sağlam dini inancı olmadan mutlu bir yaşam sürdür-

menin mümkün olmadığı düşüncesinde olanların çok kültürlülük algı düzeyi daha yüksektir.

B.3. Toplumsal değerleri önemseyen bireylerin insan hakları düzeyi diğerlerine göre daha yüksektir.

B.4. Toplumsal değerleri önemseyen bireylerin demokratik vatandaşlık düzeyi diğerlerine göre daha yüksektir.

B.5. Dinin hayata amaç kattığı düşüncesinde olanların demokratik vatandaşlık düzeyleri diğerlerine göre daha yüksektir.

2. 2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evreni, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Avşar Kampüsündeki öğrencilerdir. Örneklemi ise, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İlahiyat Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Tıp Fakültesi-Dış Hekimliği Fakültesi, Güzel Sanatlar Fakültesi-Besyo başta olmak üzere diğer fakültelerden de tesadüfi yöntem ile seçilmiş 604 kişiden oluşmaktadır. Araştırmamıza katılanların 285'i Erkek ve 319'u Kız öğrenciden oluşturmaktadır. Bunlardan 100'ü İlahiyat Fakültesi, 100'ü Fen Edebiyat Fakültesi, 103'ü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 46'sı Güzel Sanatlar Fakültesi, 58'i diğer fakültelerdendir. Bunlardan 'İlahiyat Fakültesi', %17,9'u (n:108) 'Fen Edebiyat Fakültesi', %16,1'i (n: 97) 'Eğitim Fakültesi', %17,7'si (n:107) 'İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi', %7,8'i (n:47) 'Tıp Fakültesi-Dış Hekimliği Fakültesi', %8,6'sı (n:52) 'Ziraat Mühendisliği-Orman Mühendisliği-Mühendislik Fakültesi' ve %11,3'ü (n: 68) 'Güzel Sanatlar Fakültesi-Besyo-Diğer' dir.

2. 3. Verilerin Analizi

Anket verilerinin hem girilmesinde hem de verilerin istatistiksel tekniklerle analiz edilmesinde SPSS (16.0) programı kullanılmıştır. İstatistiksel analizde katılımcıların demokratik vatandaşlık puan ortalamaları (X_{dv}) ve standart sapmaları (S_{dv}), çok kültürlülük düzeyi puan ortalamaları ($X_{çk}$) ve standart sapmaları ($S_{çk}$) ve insan hakları düzeyi puan ortalamaları (X_{ih}) ve standart sapmaları (S_{ih})

olarak hesaplanmıştır. Veriler çözümlenirken; yüzde (%), frekans dağılımı, Varyans Analizi (Tek Yönlü ANOVA) ve T-Testinden yararlanılmıştır. Değişkenlerin hem olgusal özellikleri hem de demografik durum verilerinde frekans ve yüzdelik oranlar kullanılmış ve sonuçlar tabloda gösterilmiştir. Değişkenler demokratik vatandaşlık, çok kültürlülük ve insan hakları düzeyine ve yine demokratik vatandaşlık, çok kültürlülük ve insan hakları düzeylerinin dindarlık tutumlarıyla ilişkisine Varyans Analizi (Tek Yönlü ANOVA) ile bakılmıştır. Varyans analizi sonucu önemli bulunan ortalamalar arasındaki farkın hangi gruplar arasında önemli olduğunun belirlenmesinde Post-Hoc (Scheffe, Tukey ve LSD) testleri kullanılmıştır. Veriler test edilirken genellikle istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşanlar tablo olarak verilmiştir. Hipotezlerin test edilmesinde önemlilik düzeyi “.05” olarak alınmıştır.

2. 3. 1. Örneklemin Olgusal Özellikleri

604 kişilik örneklemimizin cinsiyete göre dağılımı %47,2’si (n:285) erkek, %52,8’i (n:319) kızlardan oluşmaktadır. Cinsiyetler arası denge gözetilmeye çalışılmıştır ve kız sayısındaki nispi fazlalık örneklemimizdeki kız öğrenci mevcudunun fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Örneklemin yaş gruplarına göre dağılımı araştırmaların amaçlarına göre değişen, farklı aralıkların dikkate alındığı bir değişkendir. Bu araştırmada üniversite de okuyan öğrencilerin yaş grupları göz önüne alınarak beş yaş grubu belirlenmiştir. Araştırmaya katılanların %2,2’si ‘17-18’ (n:13), %19’u ‘19-20’(n:115), %27,2’si ‘21-22’ (n:164), %17,1’i ‘23-24’ (n:103), %34,6’sı ‘24 yaş ve üzeri’ (n:209) gruplarında yer almaktadır. Katılımcılarımızın yaşamlarını sürdürdükleri yeri incelediğimizde %47,7’si (n: 282) ‘Büyükşehir’, %25’i (n: 151) ‘Şehir’, %13,6’sı (n: 82) ‘İlçe’, %2,8’i (n: 17) ‘Kasaba’, %11,9’u (n: 72) ise ‘Köy’ de yaşamlarını sürdürmektedir. Son olarak örneklemimizin sosyo ekonomik düzey dağılımı %9,1 (n: 55) ‘Düşük’, %83,3 (n: 503) ‘Orta’ ve %7,6 (n: 46) ‘Üst’ şeklindedir.

2. 3. 2. Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Örneklemın Çok Kültürlülük, Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Tutum Düzeyleri

2.3.2.1. Cinsiyete Göre Çok Kültürlülük Düzeyleri

No		N	%	Xçk	Sçk	
1	Erkek	285	47,2	10,01	15,30	
2	Kız	319	52,8	10,38	12,54	
	Toplam	604	100			
		df=602	f=4,951	T=-20,03	p=.026	p<.05

Araştırmamızda yer alan “kızların çok kültürlülük düzeyi erkeklerden daha yüksektir” hipotezi doğrulanmıştır ($p<.05$). Araştırma sonuçlarına göre kızların çok kültürlülük düzeyleri erkeklere göre daha yüksek çıkmıştır. Aynı şekilde Şahin ve Kılınç' ın (2016) üniversite öğrencileri üzerinde yapmış oldukları çalışmada kız öğrencilerin farklı insanlara ve kültürlere karşı daha hoşgörülü olduğunu bunun yanında onlarla daha iyi iletişim kurduklarını dile getirmişlerdir. Çalışmada örneklemin çok kültürlü kişilik özelliklerinden aldıkları puanlar incelendiğinde kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre çok kültürlülük puanlarının yüksek çıktığı görülmektedir. Şahin ve Kılınç bu sonuçlardan hareketle kız öğrencilerin farklılıklara daha açık ve duyarlı olduğunu dile getirmişlerdir. Demir (2012) ise öğretim elemanları üzerinde yapmış olduğu çalışmasında kadınların ve erkeklerin puanlarının birbirine çok yakın olduğunu belirterek cinsiyet değişkeninin önemli bir faktör olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Aynı araştırmanın alt boyutu olan çok kültürlü eğitim

konusunun bulgularını ele alarak kadınların, çok kültürlü bakış açılarını eğitim ve öğretim sistemine entegre ederek, kültürel örnekler kullanmayı, kültürel duyarlılığı geliştirmeyi ve diğer kültürler hakkında farkındalık sahibi olmayı hedeflemişlerdir. Endress ve Lueck (1998) kadın eğitimcilerin erkek eğitimcilere göre daha ilgili olduğunu savunmaktadırlar. Sınıf içerisinde derse katılımı ile ilgili yapılan çalışmada kadın eğitimcilerin erkek eğitimcilere göre sınıf içerisinde katılımcı bir hava oluşturma konusunda daha başarılı olduğu sonucu karşımıza çıkmaktadır (Crawford - MacLeod, 1990, akt: Crombie vd., 2003, 54). Bir diğer çalışmanın sonucunda erkek öğretim elemanlarının erkek öğrencilere daha fazla söz verdiklerini fakat kadın öğretim elemanlarının hem erkek hem kız öğrencilere eşit şekilde söz verdiği görülmektedir (Karp - Yoels, 1976, akt: Crombie vd., 2003, 55). Bu çalışmaların sonuçlarına göre kadınların çevresel çeşitliliği daha çok önemseydiği sonucuna varılmaktadır.

Koçak ve Özdemir (2015), kültürel zekaya göre standartlaştırılmış çok kültürlü eğitime yönelik tutumlar üzerinde yapmış oldukları araştırmada cinsiyet değişkeni anlamlı farklılık göstermiştir. Çıkan sonuçlarda, kadın katılımcıların kültürel zekâya göre standartize edilmiş çok kültürlü eğitime yönelik tutumlarının anlamlı bir farkla erkek katılımcılardan daha yüksek olduğunu göstermiştir. Yapılan bu araştırmada erkeklerin ve kadınların kültürel zekâ puanları incelendiğinde çok kültürlülüğe yönelik tutumların anlamlı bir şekilde kadınlar lehine olduğu görülmektedir. Çıkan sonuç cinsiyet faktörünün ilgili konuya yönelik olumlu tutum sergilemede etkili bir faktör olduğunu göstermektedir.

Aynı şekilde çok kültürlülüğe yönelik toleranslı olma durumunu cinsiyet faktörüyle beraber ele alan çalışmalarda ise kadınların siyasi görüş farklılıklarına karşı daha anlayışlı oldukları tespit edilmiştir (Çoban vd., 2010). Kadınların bazı farklılıklara karşı daha toleranslı olmaları, çok kültürlülüğe -erkeklerle göre- daha olumlu bir tutum sergileyebilmelerine imkân sağlamaktadır. Söylemez ve Oral (2020) üniversite öğrencileri üzerinde yapmış oldukları çalış-

mada kız öğrencilerin üniversite eğitiminin çok kültürlülüğe etkisi boyutundan puanları erkek öğrencilerin puanlarından daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca $p=0.001<0.05$ olduğundan katılımcıların üniversite eğitiminin çok kültürlü eğitime etkisi boyutuna ilişkin puanlarının, cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Demircioğlu ve Özdemir de (2014) aynı şekilde cinsiyet dağılımlarına göre yaptıkları analizlerde kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre çok kültürlülüğe karşı daha fazla olumlu tutuma sahip oldukları belirlenmiştir. Çalışmalarında pedagojik formasyon öğrencilerinin çok kültürlülüğe yönelik tutum puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Bahadır (2016) Sosyal Bilgiler öğretmenleri üzerinde yapmış olduğu çalışmada çok kültürlülüğe yönelik tutumların kadınlarda ve erkeklerde çok farklılaşmadığı sonucuna varmamakla beraber kadın öğretmenlerin daha olumlu bir tutum gösterdiği sonucuna varmıştır. Aslan (2017) öğretmenlerin cinsiyet açısından çok kültürlü eğitim ile ilgili algılarını incelediği çalışmasında kadın öğretmenler çok kültürlü eğitimi daha çok farklı inanca sahip bireylere verilen eğitim olarak tanımlamaktadırlar. Bununla beraber kadın öğretmenler için çok kültürlü eğitim; fırsat eşitliği ve demokratik eğitim olarak kabul edilmekte, farklı sosyoekonomik geçmişe, ırka ve dile sahip bireylere eğitim vermektedir. Erkek öğretmenler ise çok kültürlü eğitimi, farklı inanç ve ırklara mensup bireylerin aldıkları eğitimdeki farklılıkları yansıtması olarak tanımlamaktadır. Aynı şekilde erkek öğretmenler de çok kültürlü bir eğitim alırlar; farklı sosyoekonomik statüye sahip, farklı kültürel kimliklere sahip, farklı dilleri konuşan bireylere verilen eğitimin aksine, farklılıklara değer veren bir eğitim olarak kabul edilir. Araştırmanın sonuçları cinsiyet açısından kadın öğretmenlerin çok kültürlü eğitimin farklı inançlara sahip bireylere yönelik olduğuna inandıklarını, erkek öğretmenlerin ise çok kültürlü eğitimin farklı inanç ve ırklara mensup bireylere yönelik olduğuna inandıklarını göstermiştir. Sonuç olarak, bu verilerden de hareketle farklı cinsiyetlerin çok kültürlülüğe farklı pencereden bakıldığı sonucunu karşımıza çıkarmakta ve hipotezimizin doğrulanmasını destekleyen birçok ça-

lışmaya rastlanmaktadır.

2.3.2.2. Fakülte Türüne Göre İnsan Haklarına İlişkin Tutumlar

Tablo 2: Fakülte Türüne Göre İnsan Haklarına İlişkin Tutumlar (ANOVA)					
No		N	%	Xih	Sih
1	İlahiyat Fakültesi	125	20,7	62,66	15,94
2	Fen Edebiyat Fakültesi	108	17,9	63,65	18,65
3	Eğitim Fakültesi	97	16,1	61,05	18,88
4	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	107	17,7	67,36	16,31
5	Tıp Fakültesi-Diř Hekimliği Fakültesi	47	7,8	65,76	16,93
6	Ziraat Fakültesi Mühendislik Fakültesi-Orman Fakültesi	52	8,6	68,67	17,83
7	Güzel Sanatlar Fakültesi	68	11,3	60,16	17,75

	kültesi- Besyo-Diğer				
	Toplam	604	100	63,89	15,5
					7
	df=6/597	f=2,501	p=.021	p<.05	

Çalışmamızın hipotezlerinden “Sosyal bilimler alanında olan fakültelerin insan hakları tutum düzeyi fen bilimleri alanında olan fakülterlere göre daha yüksektir.” hipotezi doğrulanmamıştır (p<.05). Veri sonuçlarımıza göre fen bilimleri ile alakalı bölümlerin insan haklarına ilişkin düzeyleri daha yüksek çıkmıştır. Çalışmamızda yer alan hipotezleri belirlerken dikkate aldığımız literatür taraması bu hipotezin ortaya çıkmasında etkili olmuş fakat hipotezimiz doğrulanmamıştır. Örneklemimizde yer alan fakülteleri ilgili oldukları alan dışında kendi özelinde incelediğimizde insan hakları düzey sıralaması Ziraat Fakültesi-Mühendislik Fakültesi-Orman Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Tıp Fakültesi-Diğ Hekimliği Fakültesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İlahiyat Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Fakültesi-Besyo-Diğer şeklindedir. Karatekin vd.nin (2012), 2011-2012 eğitim öğretim yılında 6 farklı üniversitenin eğitim fakültelerinin sosyal bilgiler öğretmenliği bölümünün 1., 2., 3. ve 4. sınıflarında öğrenim gören 866 öğretmen adayı üzerinde yapmış oldukları çalışmada öğrencilerin insan haklarına yönelik almış oldukları derslerin insan hakları tutumlarında anlamlı bir farklılığa yol açmadığı görülmüştür. Sosyal bilgiler öğretmenliği bölümü öğrencilerinin sınıf düzeyine göre de bir farklılık ortaya çıkmamıştır. Farklı değişkenler üzerinden incelenen öğrencilerin insan haklarına ilişkin toplam puanlarını incelediğimizde örneklemin insan haklarına yönelik tutumlarının yüksek olduğu sonucuyla karşılaşmıştır.

Kepenekçi (1999), sınıf öğretmenleri, sözel dersler öğretmenleri, meslek dersi öğretmenleri ve sayısal dersler öğretmenlerinden oluşan 137 kişilik örneklem üzerinde yaptığı araştırmada sınıf öğ-

retmenlerinin ve sözel derslerin öğretmenlerinin insan hakları tutumlarının sayısal derslerin öğretmenleri ve meslek dersi öğretmenlerine göre daha olumlu olduğu sonucu karşımıza çıkmaktadır. Bu fark oranı incelendiğinde manidar bir farklılaşmanın olmaması branşlar arasındaki farkı önemsiz hale getirmektedir. Çavuşoğlu vd. çalışmalarını Ondokuz Mayıs Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, 2017- 2018 öğretim yılı antrenörlük, spor yöneticiliği ve beden eğitimi öğretmenliği bölümünden toplam 500 öğrenci üzerinde gerçekleştirmiştir. Sınıf değişkenine göre örneklemin insan hakları tutum puanlarına bakıldığında 1. ve 2. sınıflar için daha düşük olup 3 ve 4. sınıflar için daha yüksek çıkmıştır. Araştırmada spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sosyal haklar alt boyutu ortalamasının kişisel haklar ve dayanışma hakları alt boyutu ortalamasına oranla daha yüksek olmasına rağmen sporda insan haklarına ilişkin tutumlarının düşük olduğu görülmektedir. Gök (2019) sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin insan haklarını incelediği çalışmasını Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde okuyan 154 kız ve 110 erkek öğrenci üzerinden yürütmüştür. Araştırma sonuçlarına göre örneklem olarak belirlenen Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde okuyan öğrencilerin İnsan Hakları bilgi düzeyleri ortalama olarak %76 bulunmuştur. Öğrencilerin bilgilerinin yanında insan hakları tutum puanlarını incelediğimizde sonuç %62 olarak bulunmuştur. Öğrencilerin insan hakları bilgi düzeyleri iyi seviyede olmasına rağmen tutum puanları orta düzeydedir. Bu durum bilgi ve uygulama arasındaki farkı ve öğrencilerin bilgilerini tam olarak içselleştirmediği sonucunu bize vermektedir.

Coecke (2021) üniversite öğrencilerinin insan hakları tutumları üzerinde yaptığı çalışmasını Marmara Üniversitesi'nin 10 farklı fakültesinde öğrenimlerine devam etmekte olan 1175 öğrenci üzerinde gerçekleştirmiştir. Örneklemin insan haklarına ilişkin cevapları ile fakülteler arasında anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. İnsan hakları tutumu Teknik Eğitim ve İlahiyat Fakülteleri öğrencilerinde yükselme eğilimi göstermiştir. Bu fakültelerin puanları diğer fakül-

telere göre oldukça yüksek çıkmıştır. Son olarak insan haklarının Ekici'nin (2014) alt başlıklarından olan çocuk haklarına yönelik yapmış olduğu çalışmanın örneklemini Sabahattin Zaim Üniversitesinde pedagojik formasyon programında öğrenim görmekte olan toplam 135 öğretmen adayı oluşturmuştur. Örneklemin mezun oldukları fakülte türleri üzerinde ortaya çıkan anlamlı farklılaşma analizleri incelendiğinde farklılığın İlahiyat lisans programından mezun olan öğrenciler ile İngiliz dili ve edebiyatı lisans programından mezun olanlar arasında İngiliz dili ve edebiyatı lisans programından mezun olan öğrenciler (U=1103,00; p <,05) lehine; ilahiyat lisans programından mezun olanlarla Amerikan kültürü ve edebiyatı lisans programından mezun olan öğrenciler arasında ise arasında Amerikan kültürü ve edebiyatı lisans programından mezun olanlar (U=148,500; p <,05) lehine gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Literatür taraması sonucunda yapılan araştırmaların sonuçları incelendiğinde eğitim görülen veya mezun olunan lisans programının bireyler üzerinde insan haklarına yönelik tutumlarını etkilediği karşımıza çıkmaktadır. Bu duruma bazı fakültelerin müfredatında yer alan insan haklarına yönelik içeriklerin neden olduğu da söylenilebilir.

2. 3. 3. Örneklemin Çok Kültürlülük, Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Haklarına İlişkin Tutumların Dini-Manevi Değerlerle İlişkisi

2.3.3.1. Aile Dindarlık Düzeyine Göre Çok Kültürlülük Tutumları

Tablo 3: Aile Dindarlık Düzeyine Göre Çok Kültürlülük Tutumları (ANOVA)						
No		N	%	Xçk	Sçk	Scheffe
1	Dindarlar	406	67,2	10,30	12,89	2/4
2	Biraz	126	20,09	10,12	16,17	

	Dindar- lar				
3	Çok Dindar- lar	65	10,8	10,26	15,34
4	Hiç Dindar Değiller	7	1,2	11,58	10,34
	Toplam	604	100	10,28	13,94
df=3/600		f=2,660	p=.047	p>.05	

Çalışma içerisinde yer verilen “Aile dindarlık düzeyi arttıkça çok kültürlülük algı düzeyi artar” hipotezi doğrulanmıştır. Örneklemin aile dindarlık düzeyi arttıkça çok kültürlülük algı düzeyi de artış göstermektedir. Sonuçlar incelendiğinde aile dindarlık düzeyi ve çok kültürlülük algı düzeyi arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur ($p<.05$). Gruplar arası farklılaşmanın 2. Grup (biraz dindarlar) ve 4. Grup (hiç dindar değiller) arasında gerçekleştiği görülmektedir. Özel (2012) yapmış olduğu çalışmasında aile faktörünün bireyin hayatında büyük etkisinin olduğunu belirtmiştir. Bireyin dini yaşantısının temelde ailede şekillendiğini ve algılama biçimlerinin de bu çerçevede şekil aldığını dile getirmiştir. Erşahin de (2018) “Çok kültürlülük ve Dinî Çoğulculuk Bağlamında İngiltere Okullarında Din Eğitimi” başlıklı çalışmasında Müslüman gençlerin ileride İngiltere vatandaşı olarak yaşamlarını devam ettireceklerini ama Müslüman kimliklerinin de kaybolmaması için çaba gösterdiklerini dile getirmişlerdir. Okulların dini eğitime ve Müslüman yaşam tarzlarına duyarlılık göstermesi, dine duyarlılığı yüksek ailelerden gelen gençlerin gereksinimlerini göstermektedir. Öğrencilere tesettür başta olmak üzere giyinme özgürlüğü sağlamak, yemeklerde helal standartlara uymak, günlük ibadetler için yer ve zaman yaratmak,

beden eğitimi derslerinde kız öğrencilerin hassasiyetini dikkate almak, Müslümanlık yapısına aykırı dersler uygulamamak. Aileler genel cinsiyet eğitimi sınıflarında etik değerler gözetilmeden bu ihtiyaçlar için bu gibi konular yoğunlaşma alanları haline gelmektedir.

2.3.3.2. Sağlam Dini İnancın Mutlu Etme Algısına Göre Çok Kültürlülük Düzeyleri

Tablo 4: Sağlam Dini İnancın Mutlu Etme Algısına Göre Çok Kültürlülük Düzeyleri (ANOVA)						
No		N	%	Xçk	Sçk	Scheffe
	Katılıyorum	69	11,4	10,85	13,33	1/2
	Katılmıyorum	440	72,8	10,18	13,05	1/3
	Kararsızım	95	15,7	10,28	17,15	
	Toplam	604	100	10,28	13,94	
df=2/601		f=7,046	p=.001	p<.05		

Araştırmamızın “Sağlam dini inancı olmadan mutlu bir yaşam sürdürmenin mümkün olmadığı düşüncesinde olanların çok kültürlülük algı düzeyi daha yüksektir.” hipotezi doğrulanmamıştır. Örneklemin çok kültürlülük tutum puanları gruplar arasında farklı dağılım göstermektedir. Sonuçlar incelendiğinde sağlam dini inanç olmadan mutlu bir yaşam sürülebileceği fikrine katılanların çok kültürlülük puanları daha yüksek çıkmıştır. Sağlam dini inancı olmadan mutlu bir yaşam sürülemez düşüncesi ve çok kültürlülük algı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur (p<.05). Bu durumun sağlam dini inancı olmadan mutlu bir yaşam sürülemez fikrine katılanlar (1. Grup) ile bu fikre katılmayanlar (2. Grup) ve kararsız olanlar (3. Grup) arasındaki farklılaşmadan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Dindarlık olgusu tamamen zaman içerisinde gelişim gösteren bir olgudur. Ömür boyu devam eden dini gelişim genelde yavaş ilerleyen bir yapıya sahiptir. Kişilik gelişimi ile bera-

ber ilerleyen dini gelişim bireyin zaman içerisinde yeni düşünceleri hazmetmesiyle anlam kazanmaya başlar. Örneğin, bir kişinin anlık bir dini yükselme yaşayıp tüm mal varlığını infak etmesi zamanla kişiye pişmanlık getirebileceği gibi aynı zamanda yapmış olduğu infak kibir duygusunu da harekete geçirebilir. Sağlam dini inanç ve mutluluk ilişkisi kurulmaya çalışıldığı dönemlerde geliştirilen dini davranışlar anlık mutluluk sağlamakla beraber yılgnlıkla da sonuçlanabilmektedir (Argyle - Hallahmi, 1992).

Dini inancını sağlamlaştırmak ve mutluluk adına yapılan bazı eylemler, örneğin bir kurban kesmek yerine üç kurban kesmek, elli vakit namaz kılmak gibi örnekler bireyde zamanla duygusal tahribata neden olabilir. İnsan, Allah'ı tanıma ve O'na inanma, O'nu tanıma, O'na ibadet ederek yaklaşma, O'nun huzuruna sığınma, tehlike anında yardım arama gibi doğal bir duyguya sahiptir. Kur'an'da doğuştan gelen bu iman dürtüsü şöyle vurgulanmaktadır: “Sen yüzünü, Allah'ı birleyici olarak doğruca dine çevir: Allah'ın yaratma kanununa (uygun olan dine dön) ki insanları ona göre yaratmıştır. Allah'ın yaratması değiştirilemez. İşte doğru din odur fakat insanların çoğu bilmezler” (Rum 30/30). Örneğin dine inanmak mutluluk ve huzur verir. Dindar insanlar dine karşı olumlu, dinin insanları geride bıraktığına inanan ateistler ise dine karşı olumsuz bir tutum sergilerler. Bu durumda, dini tutumlar, kişinin dinle ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını belirleme biçimidir. Başka bir deyişle, bir kişinin din hakkındaki bilgi ve inançları (zihni faktörler), bir bütün olarak dini veya onun ilkelerinden herhangi birini sevmesi veya sevmemesi (duygusal faktörler) ve dini davranışı, yani din lehinde ve aleyhindeki belirli faaliyetler (davranışsal faktörler) oluşturur (Peker, 2013,146).

2.3.3.3. Toplumsal ve Kültürel Değerler Algısına Göre İnsan Haklarına İlişkin Tutumlar

Tablo 5: Toplumsal ve Kültürel Değerler Algısına Göre İnsan Haklarına İlişkin Tutumlar (ANOVA)						
No		N	%	Xih	Sih	Scheffe
	Katılıyorum	593	98,2	63,58	17,48	1/3
	Katılmıyorum	3	0,5	82,66	17,09	
	Kararsızım	8	1,3	80,00	15,08	
	Toplam	604	100	63,89	17,07	
		df=2/601	f=5,237	p=.006	p<.05	

“Toplumsal değerleri önemseyen bireylerin insan hakları düzeyi diğerlerine göre daha yüksektir.” hipotezi doğrulanmıştır. Çalışmamıza katılanlardan toplumsal değerleri önemseyen grubun insan haklarına ilişkin tutum puanları yüksek çıkmıştır. Araştırma verileri incelendiğinde toplumsal değerleri önemseme fikri ve insan haklarına ilişkin tutumlar anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur ($p<.05$). Gruplar arası farklılaşmanın toplumsal değerlerin önemsenmesi gerektiği fikrine katılanlar (1. Grup) ile toplumsal değerlerin önemsenmesi konusunda kararsız olanlar (3. Grup) arasında gerçekleştiği görülmektedir. Değerler, toplum tarafından genel kabul görmüş evrensel kavramlardır. Benimsenen değerlerin biyolojik çıkarlarımızla tutarlı olması önemlidir. Kişi kendisine aykırı değerleri kabul ederse kendi içinde çatışma yaşar. Bu nedenle insanlar kabul ettikleri değerlerin mutluluğa ulaşması için "biyolojik çıkarlar + değerler = mutluluk" şeklinde özetlenebilecek bir formül izlemeye çalışmalıdır (Tarhan, 2018, 21).

Değerler öğrenilmesi gereken kavramlardır. Bir kişi, sosyal öğrenme yöntemleri aracılığıyla daha sonraki refahına olumlu katkıda bulunan değerleri edinir. Mutluluğu sosyal anlamda öğrendiği

erdemlerle bulur. Her değerın duygusal, düşünce ve davranışsal boyutları vardır. Bizim için değeri olan bir kavramın gerçek olduğunu kabul etsek bile, varlığını duygusal olarak hissedemezsek o değeri hayata geçiremeyiz. Bu durum bir değerin kabul edilebilmesi için ona duygu verilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu duygu daha sonra bir kişilik olur ve düşünce yönetimini başlatır. Değerleri araç ve amaç değerler olarak ikiye ayırabiliriz. Amaç değer, insan hayatındaki soyut hedefleri tanımlar. Araç ise hayattaki hedefine götüren yoldur (Tarhan, 2018, 21). Araç değerler, benimsenen insani ve evrensel değerlerin yaşanmasını sağlayan araç erdemler, motivasyon artırıcı ve teşvik edici özelliğe sahiptir. Bu ikisinin birleşimi, insanların kültürel özelliklerini meydana getirir.

2.3.3.4. Toplumsal ve Kültürel Değerler Algısına Göre Demokratik Vatandaşlık Düzeyleri

Tablo 6: Toplumsal ve Kültürel Değerler Algısına Göre Demokratik Vatandaşlık Düzeyleri (ANOVA)						
No		N	%	Xdv	Say	Scheffe
1	Katılıyorum	593	98,2	11,43	15,58	1/3
2	Katılmıyorum	3	0,5	11,30	13,50	
3	Kararsızım	8	1,3	95,50	14,65	
	Toplam	604	100	11,41	15,69	
		df=2/601	f=5,900	p=.003	p<.05	

Araştırma içerisinde verilen “Toplumsal değerleri önemseyen bireylerin demokratik vatandaşlık düzeyi diğerlerine göre daha yüksektir.” doğrulanmıştır. Örneklemin demokratik vatandaşlık algı düzeyleri gruplara göre farklı dağılım göstermektedir. Çalışmamızda yer alan veriler incelendiğinde toplumsal değerleri önemseyen bireylerin diğer gruplarda yer alan bireylere göre demokratik vatandaşlık tutumu göre daha yüksektir. Katılımcıların toplumsal değerleri

önemseme algıları ve demokratik vatandaşlık algı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur ($p<.05$). Bu anlamlı farklılaşma toplumsal değerlerin önemsenmesine katılanlar (1. Grup) ve toplumsal değerlerin önemsenmesi konusunda kararsız olanlar (3. Grup) arasında gerçekleşmiştir. İnsan hayatı birçok açıdan karmaşık ve derin olaylar zinciri ihtiva etmektedir. Yaşanmışlıklar, var olan kültür çevresi, iç ve dış dinamikler bir insanı bazen hiç tahmin edemeyeceği farklılıklara götürebilir. Bu durumun en ilginç tarafı ise kişinin kendini ya tamamen bir inançlar sistemi içinde doğmuş ve gelişmiş olarak bulması ya da bazen tüm inançlardan uzak bireysel adayışlar içerisinde bulmaktan ibarettir. Buradan hareketle dini değerlerin ve inanışların odağında doğmuş birey için dindar olmak, dini değerlere bağlı yaşamak bir övünç ve iç rahatlığı sağlamaktayken dini değerlerden bihaber veya inançların değersiz görüldüğü bir ortamda olan birey içinse dindar olma terimi anlamını yitirmiş olabilmektedir. Bu durum din terimi gibi dindarlığın da aslında çok boyutlu olmasından kaynaklanmaktadır.

2.3.3.5. Dinin Hayata Amaç Katma Algısına Göre Demokratik Vatandaşlık Tutumları

Tablo 7: Dinin Hayata Amaç Katma Algısına Göre Demokratik Vatandaşlık Tutumları (ANOVA)						
No		N	%	X _{dv}	Say	Scheffe
1	Katılıyorum	577	95,5	11,39	15,53	1/2 2/3
2	Katılmıyorum	16	2,6	12,35	17,08	
3	Kararsızım	11	1,8	10,99	18,72	
	Toplam	604	100	11,41	15,69	
df=2/601		f=3,354	p=.036	p<.05		

Veriler incelendiğinde “Dinin hayata amaç kattığı düşüncesinde olanların demokratik vatandaşlık düzeyleri diğerlerine göre

daha yüksektir.” hipotezi doğrulanmamıştır. Örneklemin demokratik vatandaşlık tutum puanları gruplar arasında farklı dağılım göstermektedir. Araştırma verileri incelendiğinde dinin hayata amaç kattığı fikrine karşı kararsız olanların demokratik vatandaşlık tutum puanları daha yüksek çıkmıştır. Dinin hayata amaç kattığı düşünce ve demokratik vatandaşlık algı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur ($p < .05$). Bu durumun dinin hayata amaç kattığı fikrine katılanlar (1. Grup) ile bu düşünce karşısında kararsız olanlar (3. Grup) arasındaki farklılaşmadan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Fromm’a göre, bireylerde bir şeye yönelim ve bağlılık sistemi vardır. Bu sistem insan varoluşunun ayrılmaz bir parçasıdır ve oldukça güçlüdür. Dinin evrensel olması da insandaki bu yönelim ve bağlanma ihtiyacındandır. İnsan yönelecek ve bağlanacak bir amaca sahip olma anlamında dinsel bir ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaçla o, hayvanlara, ağaçlara, altından ya da taştan yapılmış putlara, görünmez bir Tanrı’ya, ermiş bir kişiye ya da şeytanca özellikleri olanlara, atalarına, ulusuna, sınıfına ya da partisine, paraya ya da başarıya tapabilir (Fromm, 2017, 34-35). Bu tapma bireyin hayatına bir anlam ve amaç katmaktadır. İnsanın en temel özelliklerinden biri gerek kendi yaşadığı gerekse çevresinde olan olaylara bir anlam atfetmesi ve olayları bazı neden ve sonuçlara bağlayarak açıklamaya çalışmasıdır. Dini inancın anlam arayışında çok önemli bir rol oynadığı ve anlam kaynağının başlangıcını oluşturduğu söylenebilir. Birçok insan din ve inançla hayatına anlam yüklemektedir. Dini inançlar insanlara yardım eli uzatarak onlara hiçbir yerde bulamayacakları huzur ve güveni vermeye çalışır. Dini inançlar, özellikle acı ve ıstırabı anlamada bireylere manevi destek ve motivasyon sağlar. Acı verici ve şaşırtıcı yaşam deneyimleriyle, diğer bir deyişle zor ve acı verici olaylarla karşılaşan insanlar için din, kaygıyı yatıştırıp azaltarak koruyucu bir rol oynayan bir anlam ve yorum çerçevesi sağlar. Bu sebeple din anlam kaynağının temelidir (Kartopu, 2019, 23-24). Dini inançlar, kişiye yardım eli uzatarak ona başka hiçbir yerde bulamayacağı bir güvenlik duygusu verir. Kendini güvende hisseden bir kişi, birçok psikolojik engelle karşı bağışık ola-

cağı için başkalarıyla daha sağlıklı ilişkiler kurabilir. Dini inançlar, bireylerin yaşam yolculukları ile ilgili sorularını yanıtlar ve yaşam ve ölüm sırasında ne yaptıklarını anlamalarına yardımcı olur. Başka bir deyişle, dini inanç, özellikle acı ve ıstırap duygusunda bireylere manevi motivasyon vererek manevi destek sağlar (Kartopu, 2019, 27). İnsan, hayatta bir anlam ve amaç bulma arayışı ve etkinliği içerisindedir. Bu arayışın temelinde, belirsizlik ve kapalılıktan kurtulma, açıklık kazanma ve tanıma, kişisel ve sosyal çevreleri öngörme ve kontrol etme yanında, kendini bir amaca adanma ve anlamlı bir hayat yaşama isteği vardır. Anlam arayışı her şekliyle dini olmamakla beraber, en güçlü, nihai ve tatmin edici konuma ancak dini bir muhteva kazandığında ulaşabilmektedir (Hökelekli, 2017, 70). Tanrı'yı bilmek, aşkın yaşantı ve kutsal bir değerler bütününe uygun olarak yaşamak hemen hemen bütün dini geleneklerin temel hedefleridir. Din, maneviyatın esası ve kaynağı, insanların içinden geçerek kutsalı keşfettikleri, korudukları ve yeniden keşfettikleri bir süreçtir.

Sonuç

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin demokratik vatandaşlık tutumlarının, çok kültürlülük algılarının ve insan hakları tutumlarının dindarlık eğilimine göre farklılaşıp farklılaşmadığı irdelenmiş olup manevi değerlerinin ve dindarlık tutumlarının demokratik vatandaşlık, çok kültürlülük ve insan hakları düzeyleri arasında ilişki tespit edilmiştir. Buraya kadar araştırma sorularının cevaplarını bulmak amacıyla yapılan analizler ve bu analizler neticesinde elde edilen bulgular ortaya konmuş ve bu bulgular ilgili literatür çerçevesinde tartışılmıştır. Çalışmanın odağında birbirine bağlı iki problem bulunmaktadır. Bunlar; “Örneklemin çok kültürlülük, demokratik tutum ve insan haklarına ilişkin algı düzeyi sosyo-demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?, Dindarlık tutumlarına göre çok kültürlülük algı düzeyi, insan haklarına ilişkin algı düzeyi, demokratik vatandaşlık düzeyi farklılaşmakta mıdır?” şeklinde ifade edilebilir. Bu bağlamda, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

öğrencilerinden tesadüfi yöntemle belirlenen örneklem grubunun demokratik vatandaşlık tutumları, çok kültürlülük algıları ve insan hakları düzeyleri belirlendikten sonra, bu faktörlerin manevi değerler ve dindarlık eğilimine göre farklılaşıp farklılaşmadığı ortaya konulmuştur. Çalışmanın ilk problemine cevap olarak belirlenen hipotezlerde; cinsiyet ve fakülte değişkenlerine göre örneklemin demokratik vatandaşlık tutumları, çok kültürlülük algıları ve insan hakları düzeylerinin farklılaşacağı öngörülmüştü. Araştırma sonucunda cinsiyet durumuna göre kızların çok kültürlülük düzeyi puan ortalamasının, erkeklere göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Yine fakülte türlerine göre insan hakları puan ortalamasının değişmekte olduğu ve en yüksek insan hakları puan ortalaması fen bilimleri ile alakalı bölümlerde daha yüksek çıkmıştır.

Çalışmanın ikinci problemine cevap olarak belirlenen hipotezlerde; manevi değerler ve dindarlık tutumlarına göre çok kültürlülük, insan hakları ve demokratik vatandaşlık algı düzeyinin farklılaşacağı öngörülmüştü. Araştırma sonucunda ailesini dindar olarak görenlerin çok kültürlülük düzeyinin ailesini dindar olarak görmeyenlere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın bir başka sonucuna göre de sağlam dini inanç olmadan mutlu bir yaşam sürülebileceği fikrine katılanların çok kültürlülük puanları daha yüksek çıkmıştır. Yine çalışmaya katılanlardan toplumsal değerleri önemseyen grubun insan haklarına ilişkin tutum puanları önemsemeyen gruba göre yüksek çıkmıştır. Çalışmada yer alan veriler incelendiğinde toplumsal değerleri önemseyen bireylerin diğer gruplarda yer alan bireylere göre demokratik vatandaşlık tutumu daha yüksektir. Araştırma sonucunda dinin hayata amaç kattığı fikri karşısında kararsız olanların demokratik vatandaşlık puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak üniversite öğrencileri örnekleminde çok kültürlülük, demokratik vatandaşlık ve insan haklarına ilişkin tutumlarla dini-manevi değerlerin ilişki içerisinde olduğu ifade edilebilir.

Kaynakça

- Adler, Alfred. *İnsanı Tanıma Sanatı*. çev. Kâmuran Şipal. İstanbul: Say Yayınları, 2018.
- Adler, Alfred., *Bireysel Psikoloji*, Çev: Halis Özgü, İstanbul: Hayat, 2002.
- Adler, Alfred. *Yaşama Sanatı*. çev. Kâmuran Şipal. İstanbul: Say Yayınları, 2018.
- Akbulut, Ahmet, “Kur'an-ı Kerim Açısından Egemenlik Meselesi”, *İslâmî Araştırmalar* 8/3-4 (1995), 149-159.
- Akdoğan, Ali. *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002.
- Ansbacher, Heinz Ludwig. *The Increasing Recognition of Adler*, ed. Heinz Ludwig Ansbacher - Rowena R. Ansbacher. Superiority and Social Interest: A Collection of Later Writings. Norwich: Fletcher - Son Ltd. 1964.
- Aras, Hüseyin. *Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinde Öğrencilere İnsan Hakları ile İlgili Tutumların Kazandırılması*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Armağan, Servet. *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Aslan, Serkan. “Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Çok-kültürlü Eğitim ile İlgili Görüşlerinin İncelenmesi”. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 18/2 (2017), 231-253.
- Ayaz, Mehmet Fatih. “Çok-kültürlülük Algı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 15/57 (2016), 463-471.
<http://dx.doi.org/10.17755/esosder.11595>
- Bahadır, Özgül. *Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Çok-kültürlülük ve Çok-kültürlü Eğitim Algılarının Değerlendirilmesi: Kocaeli Örneği*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Baymur, Feriha. *Genel Psikoloji*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1994.
- Beit, Hallahmı. Argyle, Michael. “Yaş ve Din”. çev. Abdurrahman Kurt. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (1992), 319-331.

- Boynukalın, Ertuğrul. “Makāsıdü’ş-Şeria”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 27/423-427. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003.
- Certel, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. Isparta: Berikan Yayınevi, 2014.
- Crombie, Gail vd. “Students’ Perceptions of Their Classroom Participation and Instructor as a Function of Gender and Context”, *The Journal of Higher Education* 74/1 (2003) 51 – 76.
- Çavuşoğlu, Gül vd. “Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin İnsan Haklarına Yönelik Tutumları”. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/1 (2020), 462-469.
- Çoban, Aysel Esen vd. “Öğretmen Adaylarının Kültürel Farklılıklara Yönelik Bakış Açılarının Çeşitli Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi”. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/1 (2016), 125-131.
- Demir, Semra. “Çok Kültürlü Eğitimin Erciyes Üniversitesi Öğretim Elemanları İçin Önem Derecesi”. *TURKISH STUDIES* 7/4 (2012), 1453-1475.
- Demircioğlu, Ebru - Özdemir, Murat. “Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Çok Kültürlü Eğitime Yönelik Tutumlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi”. *Ege Eğitim Dergisi* 15/1 (2014), 211-232.
- Deutsch, Morton. - Kinnvall, Catarina. “*What Is Political Psychology*”. ed. Kristen Renwick Monroe. Political Psychology. USA: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers, 2002.
- Doğanay, Ahmet. *Değerler Eğitimi. (Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi)*. Ankara: Pegem Yayınları, 2009.
- Dündar Coecke, Selma. “Lisans Öğrencilerinin İnsan Hakları Duyarlılığına İlişkin Bir Araştırma”. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 53 (2021), 363-378.
- Eker, Semih. “Alfred Adler’in Kişilik Kuramı’nın Demokrasi Düşüncesi Açısından Önemi”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13/22 (2012), 157-180.
- Erşahin, İsmail. “Çok-kültürlülük ve Dinî Çoğulculuk Bağlamında İngiltere Okullarında Din Eğitimi”. *Turkish Academic Research Review* 3/1 (2018), 99-116.
- Fidan, Merve. *Vicdani Redde Yönelik Tutumlar, Sosyal Baskınlık Yö-*

- nelimi, Erkeklik İdeolojisi ve İnsan Hakları Arasındaki İlişkiler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Fromm, Erich. *İnsanda Yıkıcılığın Kökenleri*. çev. Ş. Alpagut, İstanbul: Payel Yay, 1993.
- Fromm, Erich, *Psikanaliz ve Din*. çev. Elif Erten, İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Gök, Gülden. “Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin İnsan Hakları Bilgi Düzeyi ile Davranışlarının Belirlenmesi: Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma”, *Kesit Akademi Dergisi* 18 (2019), 238-257. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kesitakademi/issue/59820/863818>
- Göregenli, Melek - Karakuş, Pelin. “Conservatism in Turkish Context: Is It Possible To Be Both Conservative And Democrat?”. *4th International Conference of Community Psychology*. Barcelona: y.y., 2012.
- Hökekleli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- İlbars, Zafer. “Kişiliğin Oluşmasındaki Kültürel Etmenler”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 31/1-2 (1987) 201-211.
- Jay, May. *Adorno*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Basım Yayın Dağıtım, 1988.
- Karatekin, Kadir vd. “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının İnsan Hakları Eğitimine Yönelik Tutumları”. *Turkish Studies* 7/4 (2012), 2193- 2207.
- Kartopu, Saffet. “Psikolojik Açıdan Kadere İman Nedir Ne Değildir?”, *Kader Nedir Ne Değildir?*. ed. Adnan Demircan. Ankara: Fecr Yayınları, 2019.
- Kepenekçi, Yasemin. “Eğitimcilerin İnsan Haklarına Yönelik Tutumları”. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)* 32/1 (1999), 213-225.
- Koçak, Seval - Özdemir, Murat. “Öğretmen Adaylarının Çok Kültürlü Eğitime Yönelik Tutumlarında Kültürel Zekânın Rolü” *İlköğretim Online* 14/4 (2015), 1352-1369.

- Koyuncu, Ahmet Ayhan. “Dört Farklı Perspektiften İslam Demokrasi Tartışmaları”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 3 (2015), 705-727.
- Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Kymlicka, Will. *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*. çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı, 1998.
- Lasswell, Harold Dwight. *Democratic Character*. Harold D. Lasswell (der.) *The Political Writings of Harold D. Lasswell*. Glencoe: The Free Press. 1951.
- Lasswell, Harold Dwight. *Power and Personality*. New Jersey: Transaction Publishers, 2009.
- Muller, Alexandre. *The Collected Works of Alexander Muller*. Bellingham: Alfred Adler Institute, 2003.
- Onur, Bekir. *Gelişim Psikolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1997.
- Özbaydar, Sabri. *Eşik-Altı Tenbihlere Reaksiyon ve Şahsiyet Faktörleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1964.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013.
- Rolf, Oerter. *Moderne Entwicklungspsychologie*, Donauwörth: Verlag Ludvig Auer, 1974.
- Sarıgül, Hüseyin. *Demokrasi İslam ve Ötesi*. İstanbul: Mana Yayınları, 2016.
- Şahin, Muhammet Hanifi – Kılınç, Emin. “Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Çok Kültürlü Kişilik Düzeylerinin Belirlenmesi”. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi (JRET)* 5/1 (2016), 126-136.
- Tarhan, Nevzat. *Değerler Psikolojisi ve İnsan, Güzel İnsan Modeli*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- Tocqueville, A., *De La Démocratie en Amerique*, Paris: T.I., 1951.
- Tekaslan, Erdal vd. *Sosyal Psikoloji*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1989.
- Ünlü, İhsan. *Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Kültür Aktarımı Konularının İncelenmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, 2012.
- Volkan, Vamık. *Körü Körüne İnanç*, İstanbul: Okyanus Yayınları,

2005.

- Volkan, Vamık. *Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Everest Yayınları, 2007.
- Volkan, Vamık. *Politik Psikoloji*. çev. Abdulkadir Çevik. Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2010.
- Yaşar Ekici, Fatma. "Türk Aile Yapısının Değişim ve Dönüşümü ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi". *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)* 30 (2014), 209-224.
- Yavuz, Kerim. *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012.
- Yeşil, Rüştü. *Okul ve Ailede İnsan Hakları Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları, 2002.
- Yıldırım, Cengiz - Türkoğlu, Adil. "Democratic Citizenship Attitude Scale: A Validity and Reliability Study". *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 46 (2017), 649-664.

The Relationship of Attitudes Towards Multiculturalism, Democratic Citizenship and Human Rights with Religious-Spiritual Values: A Research on University Sample

Summary

The study constitutes the main problem whether there is a differentiation in multiculturalism, human rights and democratic citizenship attitudes according to the religious inclinations of the sample. In this context, our study aims to investigate the differentiation of multiculturalism, human rights and democratic citizenship attitudes according to religiosity in the example of Kahramanmaraş Sutcu Imam University. Sub-problems created depending on the main problem; “Does the sample's perception level of multiculturalism, democratic attitude and human rights differ according to socio-demographic variables? Do the perception levels of multiculturalism, perceptions of human rights and democratic citizenship differ according to religious attitudes? In the study, it was aimed to examine the attitudes of the participants on multiculturalism, democratic citizenship and human rights according to the variables. These are the level of family religiosity, the idea of strong religious belief, the perception of social value, the meaning of religion in life, the condition of being a good person, the perception of behavior made in the name of patriotism, the perception of giving up life for the country, the perception of administration style, etc. Religiosity tendencies reveal some differences in the behavior of the individual. Democratization of the society is very important for the development of the society in which the individual lives and for it to become civilized. For the democratization of society, individuals must see democracy as an indispensable part of their life and have a democratic attitude. The aim of multiculturalism is to ensure that different religions, identities and cultures can live together without conflict. It would be beneficial to determine some basic rights of individuals while living with these differences. Although the concept of human rights is a concept that is frequently emphasized and given importance in modern society life, the importance of human rights has

emerged clearly in the last century.

In the study, 'Faculty of Theology', 17.9% (n:108) 'Faculty of Arts and Sciences', 16.1% (n: 97) 'Faculty of Education', 17.7% (n:107)) 'Faculty of Economics and Administrative Sciences', 7.8% (n:47) 'Faculty of Medicine-Faculty of Dentistry', 8.6% (n:52) 'Faculty of Agriculture Engineering-Forest Engineering-Engineering' and 11.3% (n: 68) of 'the Faculty of Fine Arts, the School of Physical Education and Sports and the other faculties', by revealing the multiculturalism, human rights and democratic citizenship attitude levels of the sample group (n=604) determined by random method, Differences in socio-demographic variables and religiosity tendencies were determined. The application was carried out in September 2020 and the Frequency, T-Test and One-Way Anova tests were applied in the research, and the SPSS (16.0) statistical package program was used to evaluate the data and find the calculated values. In the hypotheses determined as an answer to the first problem of the study; It was predicted that the democratic citizenship attitudes, multiculturalism perceptions and human rights attitude levels of the sample would differ according to the gender and faculty variables. As a result of the research, it was revealed that the mean score of multiculturalism level of girls, according to gender status was higher than that of boys. As a result of the research, it was found that the average of the human rights level score varies according to the types of faculties and the highest human rights attitude level average was higher in the departments related to science. On the hypotheses determined in response to the second problem of the study; it was predicted that the perception level of multiculturalism, human rights and democratic citizenship would differ according to religious attitudes. As a result of the research, it was determined that the level of multiculturalism of those who see their family as religious is higher than those who do not see their family as religious. According to another result of the study, the multiculturalism scores of those who agree with the idea that a happy life can be li-

ved without a strong religious belief were higher. Again, among the participants in the study, the attitude scores of the group that cares about social values were higher than the group that does not care about human rights. The democratic citizenship attitude scores of the group who think that the democratic management perception of the sample is compatible with the religion of Islam are higher than the others. When the data in the study are examined, individuals who care about social values have a higher democratic citizenship attitude than individuals in other groups. As a result of the research, it was determined that those who are undecided against the idea that religion adds purpose to life have higher democratic citizenship attitude scores. It has been determined that individuals who agree with the idea that patriotism is the condition of being a good person have higher democratic citizenship attitude scores than those who do not. Again, the democratic citizenship attitude level of the individuals who agree to give up their life because it is needed for their country is higher than the others. As a result, it can be stated that one of the important factors in the formation of attitudes towards multiculturalism, democratic citizenship and human rights is religious-spiritual values.

Keywords: psychology of religion, multi-culturalism, human rights, democratic attitude, religiousness, spirituel values.